

# Strokovno izdelovanje »romskega vprašanja« – prepletanje multikulturalizma in neoliberalizma\*

\* Besedilo je bilo objavljeno februarja 2011 v *Lignes*, št. 34, Éditions Lignes.

<sup>1</sup> Za primer glej kolumno M. Lelloucha: »Romi – svoboda gibanja, dolžnost integriranja«, *Le Figaro*, 24. avgusta 2010.

Naslovnica 51. številke revije *Monde magazine* (september 2010) nosi naslov »Romi: tisti, ki jih je Evropa preklela«, poseben dosje, ki ga od letošnjega poletja ponuja stran *LeFigaro.fr*, pa »Romi: evropska problematika«. Naslova predstavljata splošno mnenje,

ki danes vlada glede slavnega »romskega vprašanja«: stoletja zavračanja in marginalizacije naj bi pojasnila težak položaj, v katerem naj bi se nahajalo od 8 do 10 milijonov članov te »skupnosti« ali »transnacionalne manjšine«. V diskusiji, ki izhaja iz te trditve, se ponavadi niha med defenzivno držo zavračanja (»Oddaljite te nesrečnike, ki jih ne moremo integrirati...«) in militantno humanitarnim stališčem (»To so Romi, nekaj je treba narediti za njih...«), nekateri pa s spretnim žongliranjem celo uspešno združujejo oba pogleda.<sup>1</sup>

Retorika, ki govori o »Romih, žrtvenem ljudstvu«, ni nova. Pojavila se je na začetku devetdesetih let in se je razširila s prvimi odprtimi pogajanji z nekdanjimi komunističnimi državami vzhodne Evrope, ki so tedaj kandidirale za vstop v Evropsko unijo. Z daljše zgodovinske perspektive lahko na »romsko vprašanje« gledamo kot na neposrednega dediča »ciganskega problema«, ki se je v zahodni Evropi pojavil na začetku prejšnjega stoletja. Ciljna »publika« ostaja ista (»te različne skupine, ki so iz Indije prišle v Evropo na koncu srednjega veka«) in predstavlja »izziv«, ki naj si ga večinske družbe zastavijo: kako vključiti/integrirati Rome/Cigane?

V zadnjem stoletju so se simbolni konteksti seveda spremenili, prav tako tudi besedišče, ki je v rabi:

- s »ciganskim problemom« so se še posebej ukvarjali nacionalisti in policija, ki so želeli kontrolirati, zatreti ali asimilirati skupine, ki so jih dojemali kot tuje in asocialne (Asséo, 2007);
- »romsko vprašanje« pa se nahaja na konici boja za »spoštovanje manjšin«, promocijo »multikulturalizma« in »vključevanja« najšibkejših.

Vendar pa je poletje 2010 pokazalo, da »ciganski problem« nikoli ni bil pretirano ločen od »romskega vprašanja«. Evropska komisarka in obsodbe številnih evropskih institucij so zagotovo

prizadejale hude udarce francoski vladi. A vseeno se vsi strinjajo, da so »Romi« še naprej problematični in da je treba ukrepati, ne glede na to, ali gre za njihovo izganjanje ali pa vključevanje.

Ta prispevek želi preučiti izdelovanje »romskega vprašanja« v zadnjih dvajsetih letih, zlasti pa vlogo, ki jo pri tem igrajo učenjaki in preostali izvedenci. Tako kot se je »ciganska politika« s prve polovice 20. stoletja opirala na tedanjo vednost o Romih, da bi upravičila nujnost svojega obstoja, se tudi njena preobražena sodobnica opira na vplivno znanstveno delovanje, ki čedalje bolj postaja strokovno početje za potrebe evropskih in mednarodnih institucij. Kdo proizvaja »vednost« o tem znanstvenem objektu? Na kakšen način to počne? In s kakšnim namenom?

<sup>2</sup> Temeljno besedilo, ki odpre to perspektivo, je zagotovo delo I. Hancocka, *Pariah syndrom: an account of gypsy slavery and persecution*, Karoma Publishers, 1987. Vseeno se šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pojavi resnično literarno polje, ki obravnava zgodovinsko zavračanje romskih ali ciganskih skupin. Glej na primer C. Auzias, *Les Poètes de grand chemin*, Éditions Michalon, 1997 ali I. Fonseca, *Pokoplji me pokončno: Romi in njihovo potovanje*, prev. Tina Volarič, Sanje, Ljubljana, 2007.

## Prvo dejanje: boj proti diskriminaciji (1990–2000)

Prva besedila, ki govorijo o »dramatičnem položaju« Romov, zlasti tistih iz vzhodne Evrope, ne prihajajo iz znanstvenih obravnav. Večinoma so to bila pričevanja zahodnjakov, ki so (ponovno) odkrivali ozemlja, osvobojena izpod komunizma<sup>2</sup>. Zdi se, da je padec berlinskega zidu pri tem igral podobno vlogo, kot jo je imelo slabljenje moči otomanskega imperija na nadaljnji potek 19. stoletja: v tem obdobju so se številni popotniki (diplomati ali pisatelji) bali potovati po območjih vzhodno od Dunaja, saj naj bi bila po njihovem mnenju še vedno zacementirana v srednjem veku. To je bil učinkovit način za povičevanje zahodnih razsvetlencev v primerjavi z nazadnjaškim Vzhodom (Wolff, 1996; Todorova, 1997). Isti simbolni postopek (in, presenetljivo, isto besedišče) najdemo na delu v devetdesetih letih.

Nepotrebno prečkanje države iz enega konca na drugega. Suceava–Bukarešta z vlakom. Ni kaj videti. Vse je ravno [...] zarjavele cevi, zarjaveli prostori. Ponovno se mi meša. Kaj naj počnem v tej deželi? Romi so na določenih krajih resnično umazani, vsepovsod odlagajo svoje smeti. A Moldavijci delajo isto. Te navade, ki jih niso sami iznašli, privzemajo od kmetov. Nerazvita dežela, kjer to mlahavo celoto razsvetljujejo le madeži škrlatnih kril tradicionalnih Cigank s svojo živahnostjo. Koliko generacij bo potrebnih, da se bodo civilizirali? (Auzias, 1998: 325).

Tako se je razumevanje starih socialističnih držav samodejno umestilo v široko zgodovinsko obdobje, ki naj bi pojasnilo »zaostanek« Vzhoda v ekonomskem in družbenem razvoju od konca srednjega veka. Ta območja bi se morala zdaj, ko so osvobojena turških, ruskih in komunističnih vplivov, »končno« pridružiti zahodnemu delu celine v modernosti in liberalni demokraciji preko bolj ali manj dolge – in boleče – tranzicije, odvisno pač od vsake države posebej (obstajajo namreč »dobri« in »slabi učenci«).

Romi, ki se jih dojema kot »večne tujce v deželi«, zasedajo v teh diskurzih ambivalenten položaj. Na eni strani predstavljajo pogubne posledice komunizma (ta je povzročil nastanek skupin podpirancev, ki same ohranjajo mehanizme za reprodukcijo svoje revščine), na drugi so postali prav tako privilegirani oskrbovanci zahodnega humanizma in njegovega civilizacijskega poslanstva: v tem se njihov položaj, za katerega se zdi, kot da je plod zatiranja, razlikuje od položaja »avtohtonih većin«. Razvoj človekovih pravic in demokracije v teh državah pomeni predvsem reševanje »rom-

<sup>3</sup> Seveda niso edini, ki si prizadevajo za »oblikovanje zavesti o romskem vprašanju«. V istem obdobju pri tem sodelujejo tudi druge mednarodne organizacije, kot so UNICEF, OVSE, UNESCO in različne nevladne organizacije (Francijo zastopata zlasti organizaciji Zdravniki sveta (*Médecins du monde*) in Katoliška skupnost proti lakoti in za razvoj (*Comité catholique contre la faim et pour le développement*)).

<sup>4</sup> Dostopno na <http://www.ceu.hu/about/whyceu>.

<sup>5</sup> Evropski svet leta 1969 sprejme prvo priporočilno besedilo, ki zadeva Rome. Vseeno šele od leta 1994 začne organizacija razvijati poseben program, namenjen »Romom in Voyageurs«. Tri polja njegovega delovanja so: »varstvo manjšin, boj proti rasizmu in netolerantnosti, boj proti socialni izključenosti« (predstavitvena brošura). Za več podrobnosti glej J.-P. Liégeois, *Le Conseil de l'Europe et les Roms, 40 ans d'action*, Svet Evrope, Strasbourg, 2010.

<sup>6</sup> Glej zlasti dela J. Okely, P. Williamsa, L. Piasera, H. Asséo, M. Stewarta, L. Lucassena.

skega vprašanja« z bojem proti diskriminacijam in rasizmu. Tu se pojavita dva akterja, ki sta še posebej pomembna v zvezi s predmetom, ki nas zanima: Svet Evrope in Zavod za odprto družbo (*Open Society Institute*), pobudnika in financerja regionalnih, nacionalnih in mednarodnih kampanj za senzibilizacijo prebivalstva<sup>3</sup>.

Ameriški milijarder G. Soros je leta 1993 ustanovil Zavod za odprto družbo z namenom podpiranja lokalnih ustanov, ki so obstajale že v starih komunističnih državah, tako imenovane *Open Society Foundations*. Te ustanove promovirajo model »odprte družbe«, za katerega se je v zvezi s tranzicijo od totalitarizma do liberalne demokracije zavzemal K. Popper, tako da razvijajo načela »dobrega upravljanja« in »opolnomočenja« ter se bojujejo proti diskriminacijam. Dve leti pred ustanovitvijo Zavoda za odprto družbo je isti Soros soustanovil Centralno evropsko univerzo (CEU) s sedežem v Budimpešti: »CEU v svojem poučevanju in raziskovanju poudarja hkrati univerzitetno odličnost in javno politiko (*public policy*). Osredotočamo se na glavne izzive 21. stoletja, vse od klimatskih sprememb do demokratičnega upravljanja, od mednarodne varnosti do boljšega razumevanja zgodovine in filozofije.«<sup>4</sup>

Svet Evrope se je leta 1994 opremil z razlikovanjem med »Romi in Voyageurs [popotniki, prev. op.]« (*Roma and Travellers*)<sup>5</sup>. Leto kasneje pa je ustanovil odbor izvedencev (imenovan MG-S-ROM), ki se srečuje dvakrat na leto v družbi predstavnikov držav članic. Ta odbor mora:

- preučevati, analizirati in ocenjevati izvajanja politik (predstavljenih v nacionalnih programih in/ali načrtih) in praks držav članic glede Romov in *Gens du voyage* [popotniki, prev. op.];
- oblikovati smernice za razvoj in/ali izvajanje politik, ki bi promovirale pravice Romov in *Gens du voyage*, pri čemer mora upoštevati rezultate nadzornih mehanizmov, ki so del kompetentnih pravnih instrumentov Sveta Evrope;
- nadzorovati procese ocenjevanja položaja Romov in *Gens du voyage* v državah članicah skladno s kompetentnimi pravnimi instrumenti Sveta Evrope.

Kot toliko drugih tudi ti organizaciji definirata »Rome« na naslednji način: »Romi so evropsko ljudstvo indijskega izvora, katerih predniki so zapustili dolino Gangesa na severu Indije pred približno 800 leti. Danes obstaja v Evropi približno 12 milijonov Romov, ki običajno živijo v zelo težkih pogojih in se vsakodnevno soočajo z diskriminacijo.« Povedano drugače, izraz »Romi« se nanaša na natančno tiste osebe, ki so jih učenjaki do leta 1990 imenovali »Cigani« (the Gypsies). S tega vidika je kratko malo tradicionalna vednost o Ciganih, ki se je oblikovala ne začetku 19. stoletja, tista, ki avtorizira oblikovanje Romov/Ciganov kot *objektivne populacije* na podlagi skupnega, davnega izvora, ki se ga pripadniki te populacije prav nič ne spominjajo. Ne bomo se vračali k problemom, ki jih postavljajo ta kategorizacija in njeni izvori, a vseeno moramo spomniti na zgodovinske, sociološke in antropološke raziskave zadnjih štiridesetih let, ki so pod vprašaj postavile veljavnost tega primordialističnega pristopa v analizi in razumevanju zgodovinskih in sociološko-kulturnih realnosti tako označenih družbenih skupin.<sup>6</sup> Poleg tega si ti pristojni organi, ki

se med drugim neprestano opirajo na *strokovna mnenja*, v svojih razpravah nikoli ne postavijo vprašanja o upravičenosti kategorije Romi/Cigani. Predgovori k različnim izdajam pogosto omenjajo raznoličnost skupin, ki pa je končna priporočila na upoštevajo, saj izhajajo iz načela, da so te skupine, pa naj bodo katalonske, irske, češke ali bolgarske, izpostavljene enakim težavam, med katerimi se v prvi vrsti pojavlja diskriminacija.

Simptomatično je Svet Evrope leta 2000 organiziral okroglo mizo z naslovom »Romi in statistika«. Glede na povzetke sta bila dva dneva naporov in na trenutke živahnih diskusij posvečena upravičenosti in političnim zastavkom zbiranja novih statističnih podatkov o tej »populaciji« (tveganja slabonamerne uporabe teh podatkov, povečevanje diskriminacije itn.), kljub temu pa se vprašanje o sami veljavnosti analiziranih vzorcev in njihovi reprezentativnosti ni nikoli pojavilo.

Vseeno pride konec devetdesetih let do razvoja statističnih raziskav, ki naj bi »romsko vprašanje« obravnavale s sociološko-ekonomskega vidika. Številne organizacije so želele v tem obdobju dejansko razširiti svoje delovanje preko boja proti rasizmu, saj so menile, da diskriminacijam ne bo konca brez boljše »vključenosti« Romov v tržno ekonomijo (Kirova, 2007). Ta obrat doseže svoj vrh z »Desetletjem vključevanja Romov, 2005–2015«, ki ga izvajajo v dvanajstih državah Evropske unije v sodelovanju s Svetovno banko, Programom Združenih narodov za razvoj (UNDP), Zavodom za odprto družbo, Svetom Evrope, UNHCR, UNICEF... Dva izmed glavnih proizvajalcev statističnih podatkov o omenjeni temi sta Svetovna banka in UNDP, njuna skupna cilja pa opredelitev »zavore«, ki preprečujejo »integracijo« Romov, in iskanje rešitev.

<sup>7</sup> Poročilo *Poverty and ethnicity, a cross-country study of Roma poverty in Central Europe* [Revščina in etničnost, študija o revščini Romov v državah srednje Evrope] iz leta 2002 je bilo v razširjeni obliki ponovno objavljeno leta 2005 z naslovom *Roma in expanding Europe, breaking the poverty circle* [Romi v razširjeni Evropi, prekinitev kroga revščine].

<sup>8</sup> Če v vseh treh državah velja, da je »Rom« sinonim za »podproletarca« (underclass), avtorja pokažeta na razlike med državami v etnični konstrukciji revščine, zlasti v načinih identifikacije.

## Drugo dejanje: od socialnega razvoja do vključevanja (2000–2010)

Poročilo Svetovne banke (2002)<sup>7</sup> že v svojem uvodu poudarja:

Za Rome je značilna raznolikost [...] Zato je analizirati Rome kot eno skupino problematično. Celota uporabljenih podatkov v tej študiji omogoča razlikovanje med različnimi skupinami Romov, na primer glede na jezik ali način bivanja. Vendar so tudi te skupine preobsežne, da bi ustrezno izmerili raznolikost Romov, in zato lahko podamo le začasne zaključke. (Ravenga *et al.*, 2002: 2)

Študija vseeno preučuje »naravo in pogoje revščine Romov v treh državah srednje in vzhodne Evrope, v Bolgariji, Romuniji in na Madžarskem, zato da bi se lahko pripravili programi in politike za reševanje romskih problemov« (ibid.) (pod. avt.). Uporabljeni podatki so vzeti iz raziskave, ki jo je leta 2000 izvajal oddelek za sociologijo Univerze Yale. V tej raziskavi so bili za vsako državo opravljeni razgovori iz oči v oči, na podlagi katerih se je izpolnilo na tisoče vprašalnikov. V izvorni raziskavi, ki jo je oblikoval I. Szélenyi, je bilo vprašanju identifikacije intervjuvancev namenjeno osrednje mesto: dejansko se je raziskava bolj kot s »položajem Romov« v teh državah ukvarjala z družbenim in etničnim konstruiranjem revščine (Szélenyi in Ladanyi, 2001).<sup>8</sup>

Ta dimenzija v poročilu Svetovne banke ni zaobjeta. Vseeno pa avtorji poročila opozarjajo, da se v Romuniji 61 odstotkov vprašanih nima za Rome (v Bolgariji znaša ta delež 24 odstotkov in na Madžarskem 38 odstotkov). Avtorji so s pomočjo danes velikokrat uporabljene hipoteze

<sup>9</sup> *Comunitatile de Romi din România – O hartă a saraciei comunitare prin sondajul*, PROROMI, ANR, 2005.

<sup>10</sup> Te nikoli ne pozabijo posvetiti nekaj prostora vprašanju, kdo so Romi, kjer omenjajo njihovo raznolikost in problematičnost definicij, ki Rome označijo kot homogeno entiteto. Tako lahko najdemo v poročilu UNDP »popravek«<sup>9</sup> zunaj besedila (box5, »Who is Roma?«, str. 24), ki izhaja iz površnega branja članka, ki sta ga napisala Szélenyi in Ladanyi (glej op. 14). Pisec popravka vseeno zaključi (glede na širši okvir poročila je ta zaključek gotovo presenetljiv!), da je »potrebnih več raziskav, da bi se pojasnilo, kdo so Romi[.] Družboslovci bi morali paziti, da z izenačevanjem romske etničnosti z ekonomskimi težavami in diskriminacijo ne skrbijo za nadaljnje širjenje stereotipov, s čimer zaradi nepazljivosti povečujejo stigmatizacijo.«

zaključili, da veliko Romov ne želi razgllašati svoje »etnične pripadnosti«<sup>9</sup> zaradi negativnih predstav, ki so tradicionalno vezane na Rome. Prav tako menijo, da se mogoče »samo nekatere skupine Romov imenujejo Romi«<sup>9</sup> (sic) (Ravenga *et al.*, 2002: 5). Sicer pa tudi sami izpraševalci niso prepričani o identiteti anketirancev: če je bilo na Madžarskem 94 odstotkov »prepričanih ali skoraj prepričanih«, da so izpraševali Rome (87 odstotkov v Bolgariji), jih je bilo v Romuniji le 68 odstotkov... Nazadnje še spomnimo, da so bili zbrani podatki del širšega premisleka o revščini: potemtakem »Romov«<sup>9</sup> za anketirance seveda niso določili po naključju.

Kot je značilno za večino poročil in kvantitativnih študij, ki so bile izdelane v zadnjih dvajsetih letih, tudi v tem primeru ne gre toliko za to, da bi videli, ali so »Romi«<sup>9</sup> kratko malo revni in segregirani (to zagotovo so), ampak za merjenje obsežnosti njihove marginaliziranosti. To avtorji študije Programa ZN za razvoj (UNDP) *The Roma in Central and Eastern Europe, Avoiding the dependency trap* [*Past odvisnosti – kako se ji izogniti – Romi*

*v srednji in vzhodni Evropi*] (2002) trdijo od prvih vrstic dalje: »Izzivi, ki so povezani z romsko manjšino, so dobro znani: odprava revščine, izboljšanje dostopa do izobraževanja in razvijanje trgu prilagojenih kompetenc.«<sup>9</sup> Vprašanje identifikacije »ciljne populacije«<sup>9</sup> obravnavajo na hitro. V opombi na koncu prve strani je zapisano:

V različnih državah so romske populacije definirane na različne načine (*Tsiganes*, Romi, Romani, *Gitani* itn.). Ne obstaja niti konsenz o jezikovnih vidikih tega problema. Avtorji študije so se namerno izognili diskusiji o subtilnih pomenih različnih terminologij, ki se s konteksti še spreminjajo, tako da uporabljajo izraz »Romi«<sup>9</sup> kot širši izraz za definiranje populacije romskega ali sintskega izvora, ne glede na specifičnost podskupine (te so pogosto zelo različne med seboj), ki ji posameznik lahko pripada. (str. 9)

Tako kot v poročilu Svetovne banke se tudi v poročilu UNDP analizirani podatki nanašajo na vzorce kakih tisoč oseb iz petih držav (Češka, Slovaška, Romunija, Madžarska in Bolgarija), ki so bili identificirani kot Romi in izprašani s pomočjo enotnega vprašalnika. Študiji kažeta enako metodologijo sestavljanja baje reprezentativnega vzorca: preučevana populacija je definirana kot »Romi«<sup>9</sup> (po lastni identifikaciji in/ali zunanji identifikaciji) in prebivajoča na krajih, ki so označeni kot romske/ciganske četrti in ki so že po definiciji vsaj prostorsko marginalizirani.

Podobno tudi raziskava, ki jo je leta 2005 opravila Državna agencija za Rome (ANR) v Romuniji, da bi ocenila »revščino romskih skupnosti«, obravnava le skupine, sestavljene iz vsaj dvajsetih družin, ki se *lokalno povezujejo*<sup>9</sup>. Od 1800 izpolnjenih vprašalnikov jih je bilo več kot 500 izključenih iz analize, ker so prihajali iz »neenotnih«<sup>9</sup> skupnosti, ki so bile razseljene med sosednimi populacijami (»razširjene med drugimi etničnimi skupinami«, str. 12), medtem ko jih je bilo 253 zavrženih zaradi kriterija šibkosti skupnosti (manj kot 20 družin).

Posledično rezultati teh raziskav ne govorijo toliko o *splšnem* položaju Romov v teh državah kot pa o socialnih in ekonomskih problemih prebivalcev prikrašanih območij, za katera se predpostavlja, da jih naseljujejo Romi ali Cigani. Vseeno pa lahko vidimo, kako je niansa, ki je bolj ali manj prisotna v analitskem aparatu študij,<sup>10</sup> nevtralizirana s samo ambicijo teh poročil

(ki zadeva *a priori* vse Rome v določeni državi ali v določeni regiji) in *de facto* pozabljena v končnih predlogih, ki dobijo obliko nasveta za »izboljšanje položaja Romov«.

Kljub iznakaženi prizmi, ki je na delu v teh študijah, pa vendarle že sami zbrani podatki vzbudijo dvome o podobi homogene in globalno marginalizirane »skupnosti«:

- delež brezposelnosti med Romi, ki so bili intervjuvani v okviru raziskave UNDP, nasprotuje ideji o populaciji, za katero je značilna skoraj splošna brezposelnost: v povprečju je 60 odstotkov oseb iz vzorca zaposlenih (ekstremne vrednosti: 36 odstotkov na Slovaškem, 76 odstotkov v Romuniji);
- podobno razrede z večinoma romskimi otroki obiskuje le povprečno 19 odstotkov šolajočih otrok (ekstremne vrednosti: 12 odstotkov v Republiki Češki, 27 odstotkov v Bolgariji). Visoka deleža sta še vedno skrb zbujujoča, vendar hkrati nasprotujeta splošnemu prepričanju, da romski otroci nimajo dostopa do šol ali pa da so sistematično premeščeni v posebne institucije;
- glede na omenjeno študijo ima povprečno 79,5 odstotka vprašanih urejeno zdravstveno zavarovanje (ekstremne vrednosti: 53 odstotkov v Bolgariji, 97 odstotkov na Slovaškem); 75 odstotkov pa jih meni, da so »dobrega« ali »odličnega« zdravja (93 odstotkov, če dodamo osebe, ki ocenjujejo svoje zdravje kot »zadovoljivo«).

Kljub temu poročilo zaključí: »Uspešna integracija bo mogoča le, če bo mednarodna skupnost skupaj z nacionalnimi vladami in privatnim sektorjem prevzela odgovornost za iskanje rešitev za marginalizirane skupine, kot so Romi.« (Zaključki, str. 5) Tako so torej brez kakšne dodatne obravnave prešli iz nekega posebnega vzorca, ki kljub vsemu kaže na kompleksnost in raznolikost državnih in regionalnih situacij, na »Rome Evrope« *sui generis*. Na žalost pa to ni preveč presenetljivo, kajti etnizacija revščine *utemeljuje* sam obstoj teh študij. Avtorji le tu pa tam omenjajo te nevarnosti, vendar se njihova opreznost izkaže za nemočno proti dobro podmazanemu kolesju, ki poganja »romsko vprašanje«.

## »Romsko vprašanje« – laboratorij neoliberalne socialne pomoči?

Že dvajset let so potemtakem Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, Program ZN za razvoj, OVSE, Zavod za odprto družbo, Inštitut Georga Sorosa ... glavni razširjevalci podatkov o »romskem vprašanju«. S pomočjo statističnih poročil, ki že na samem začetku ne upoštevajo raznolikosti lokalnih situacij, želijo gojiti podobo o masivno marginalizirani populaciji, njihovi diskurzi pa se opirajo na dejavnosti »priznanja in promocije manjšin«, ki jih vodijo evropske institucije (s Svetom Evrope na čelu) in različne nevladne organizacije. Ker spotoma še namer- no prezrejo celoto prodornejših znanstvenih del, ki se že več kot trideset let posvečajo vednosti o tako poimenovanih skupinah, uspešno ločujejo »Rome« od evropskih zgodovinskih, družbe- nih in kulturnih realnosti, obenem pa se še sklicujejo na neko strokovno objektivnost (zagota- vljale naj bi jo številke!), ki temelji na študijah, omejenost katerih smo ravnokar pokazali.

Izvedenci tega »vprašanja«, politični vodje romskih organizacij, evropske institucije in med- narodne organizacije, kot sta, denimo, Zavod za odprto družbo ali Svetovna banka, se tako krat- ko malo medsebojno priznavajo in legitimirajo. Kot je pokazal Nicolas Guilhot, »te nove oblike nevladnega povezovanja, ki razkazujejo vse značilnosti moralnega aktivizma in mednarodnosti, navidezno ob poslušanju realnih potreb ljudi, hkrati tvorijo glavne osi novega simbolnega impe- rializma« (Guilhot, 2001). Ta pa je popolnoma vpet v neoliberalno ekonomsko ortodoksijo

<sup>11</sup> O etnizaciji, ki je povezana z »dobrimi praksami« v sklopu spreminjanja sistema socialne zaščite v teh državah, je pisal A. Nacu, *La construction sociale de la pauvreté en Roumanie et en Bulgarie après 1989*, doktorska disertacija, IEP Pariz, 2006.

<sup>12</sup> Glej analizo »odjemalizacije [chalandisation, prev. op.]« socialne pomoči M. Chauvièra, *Trop de gestion tue le social, Essai sur une discrète chalandisation*, Pariz, La Découverte, 2010.

(Washingtonski konsenz), kot to nazorno kaže delovanje Zavoda za odprto družbo. Kot neposredno nadaljevanje Rockefellerjeve politike izpred enega stoletja je učena filantropija, ki jo promovira Soros, prej kot kritika družbenih ved del utilitarističnega načrta, ki se odreka analizam strukturnih razlik ali razlik med družbenimi razredi.

Podobno kot so na prehodu iz 19. v 20. stoletje filantropi poskušali zmanjšati nasprotje med kapitalom in delom v korist prvega, tako da so se ukvarjali z znanstvenimi ideologijami o njegovem presežku (empirične in aplikativne družbene znanosti, pragmatični reformizem), si danes veljaki mondializacije prizadevajo – moramo priznati, da z določenim uspehom –, da bi zmanjšali nasprotje med finančnimi institucijami in nevladnimi organizacijami, tako da aktivno prispevajo k njihovemu zbliževanju z uvažanjem nekega »skupnega polja« za formacijo vodilnih elit mondializacije (Guilhot, 2001).

Glede Romov v srednji in vzhodni Evropi lahko rečemo, da se zaradi etnizacije revščine in njenega razumevanja v okviru neke prastare zgodovine zavračanja pozablja na visoko ceno, ki jo vsi ljudski sloji starih komunističnih držav plačujejo med to neskončno »ekonomsko tranzicijo« – spomnimo lahko, da je delež migracij med Romi iz Romunije povsem primerljiv z državnim deležem, ki znaša 10 odstotkov.<sup>11</sup>

Na drugi strani celine, v Franciji, pa se zaradi osredotočanja na »imigrantske Rome« – moramo spomniti, da jih je izredno malo? – v zadnji plan odrinejo strukturne težave, s katerimi se morajo Romi, kot tudi vsi, ki živijo v prekarjih razmerah (tujci ali ne), soočati na brutalen način: odsotnost resnične stanovanjske politike, pritiski upravljalnih in računovodskih logik v zdravstveno-socialnem sektorju, ki ostaja brez sredstev<sup>12</sup>, okrnjen trg dela zaradi financiarizacije ekonomije itn.

Tako niso »Romi« tisti, ki bi potrebovali voluntaristično in usklajeno politiko na evropski ravni. Večina tako imenovanih romskih ali ciganskih skupnosti je tako na Zahodu kot na Vzhodu na različne načine izjemno dobro vključena v svoje okolje in prosi le, da bi lahko živela svoje življenje, ne da bi bila ujetnica neke enopomenske kategorizacije, vsiljene od zunaj. Le resnične socialne politike, utemeljene na ideji redistribucije, bi lahko izboljšale položaj tistih – in ti obstajajo –, ki trpijo zaradi povečanega izganjanja v zadnjih dvajsetih letih. Dejansko ničemur ne služi, da se borimo proti diskriminacijam ali da omenjamo vključevanje, dokler bo sam sistem, tak kot je, tisti, ki marginalizira najšibkejše in s prstom kaže nanje (Fondation Copernic, 2008).

## »Romi« proti anticiganizmu: nevarna zagata?

Poleg socialnega vprašanja se akterji-izvedenci »romskega vprašanja« hranijo z istim multikulturalističnim pristopom, ki

daje prednost identiteti in skuša ohranяти etnične in kulturne razlike s političnim programom, ki institucionalizira kulturne razlike in deli družbe v skupine [...] Tako se je v imenu dobre evropske družbe kot 'odprte družbe' Rome stisnilo v transnacionalni položaj, ki se požvižga na zgodovinska dejstva. (Asséo, 2004: 72)

Tako uporabljen multikulturalizem dejansko pretvori »priznanje romske identitete« v dvomljivo past, kjer »emancipacija« postane določitev. Past je še toliko učinkovitejša, kolikor ista kategorizacija deluje že več kot eno stoletje. Novo besedišče in to, da se Romom, v nasprotju z njihovimi ciganskimi predniki iz 20. stoletja, ne prepisuje več odgovornosti za položaj, v katerem živijo, temveč se jih priznava kot žrtve zgodovine, ne razrešita dileme: včeraj in danes, problematični marginalci Evrope so »Romi« in *vice-versa*.

Kako naj torej odslej zavračamo »etnizacijo« polemike in javnih politik, če pa ne želimo dvomiti o obstoju obravnavane etnične entitete? Kako lahko bolje spoznamo te, ki smo jih včeraj imenovali Cigani, danes pa »Romi in *Voyageurs*«, ko pa hkrati vztrajamo na gledišču, ki nam onemogoča, da bi jih spoznali (Olivera, 2010)? Kako naj premagamo klišeje, ne da bi pri tem obravnavali tudi model, ki jih oblikuje? To so vprašanja, ki si jih danes lahko zastavijo vsi tisti, vključno z raziskovalci, ki se želijo učinkovito boriti proti anticiganizmu. Ta namreč ne temelji na preprostem nepoznavanju. Slednje je le posledica kategorizacije. Povedano drugače, stereotipi (negativni ali pozitivni) niso zmotna interpretacija realnosti, ki bi jo bilo treba popraviti, ampak se *a priori* hranijo z neko držo, hkrati pa jo v izolaciji krepijo. In v tem okviru ostaja razum nemočen vpričo ljudske domišljije in političnih instrumentalizacij.

**Prevedla Ana Podvršič**

## Literatura

- ASSÉO, H. (2004): »Les Gypsy Studies et le droit européen des minorités«, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, št. 51-4, str. 71–86.
- ASSÉO, H. (2007): »L'Invention des 'Nomades' en Europe au XXe siècle et la nationalisation impossible des Tsiganes«, v: G. NOIRIEL (ur.), *L'Identification. Genèse d'un travail d'État*, Pariz: Berlin.
- AUZIAS, C. (1998): *Les Poètes de grand chemin*. Éditions Michalon.
- CHAUVRIÈRE, M. (2010): *Trop de gestion tue le social : Essai sur une discrète chalandisation*. Paris: La Découverte.
- COMUNITATILE DE ROMI DIN ROMÂNIA – O HARTĂ A SARACIEI COMUNITARE PRIN SONDAJUL, PROROMI, ANR, 2005.
- FONDATION COPERNIC (2008): *L'Indigent et le délinquant. Pénalisation de la pauvreté et privatisation de l'action sociale*. Syllepse.
- GUILHOT, N. (2001): »La promotion internationale de la démocratie: un regard critique«, *Mouvements*, št. 18, str. 28–31.
- GUILHOT, N. (2004): »Une vocation philanthropique«, *Actes de la recherche en sciences sociales*, št. 151/152, str. 36–48.
- KIROVA, I. (2007): »La décennie de l'inclusion des Roms. Combattre la discrimination racial par le bias du développement«, *Chroniques de l'ONU*, št. 3.
- LIÉGEOIS, J.-P. (2010): *Le Conseil de l'Europe et les Roms, 40 ans d'action*. Strasbourg: Svet Evrope.
- NACU, A. (2006): *La construction sociale de la pauvreté en Roumanie et en Bulgarie après 1989*, doktorska disertacija, IEP Pariz, 2006.
- OLIVERA, M. (2010): »Les Roms comme minorité ethnique? Un questionnement roumain«, *Etudes tsiganes*, letn. 39, FSNAT.
- RAVENGA, A., D. RINGOLD in W. M. TRACY (2002): *Poverty and ethnicity, a cross-country study of Roma poverty in Central Europe*. Svetovna Banka.

ROBERT, C. (2007): *Eternels étrangers de l'intérieur? Les groupes tsiganes en France*, Desclée de Brouwer.  
SZÉLENYI, I. IN J. LADANYI (2001): »The social construction of ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during the market transition«, *Review of Sociology*, št. 2, str. 78–89.  
TODOROVA, M (1997): *Imagining the Balkan*. Oxford: Oxford University Press.  
WOLFF, L. (1996): *Inventing eastern Europe*. Stanford: Stanford University Press.

## Internetni viri

<http://www.ceu.hu/about/whyceu>.

[http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/mgsrom\\_FR.asp](http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/mgsrom_FR.asp).

# ROMI

13–26 Patrick Williams

## Pariz – New York: organizacija dveh ciganskih skupnosti

Družbeno organizacijo »Ciganov« lahko razumemo le s preučevanjem številnih skupnosti, ki so razpršene po vsem svetu. V vsaki se vzpostavi partikularna konfiguracija celotne, globalne organizacije. To konfiguracijo določajo odnosi, ki se uveljavijo z okoliško, necigansko družbo. Romi, ki jih danes srečamo v predmestju Pariza in v newyorški aglomeraciji, so poznali skupno pot do začetka 20. stoletja. Vseeno se danes njuni družbeni organizaciji pomembno razlikujeta, četudi si obe skupnosti želita zagotoviti avtonomno eksistenco in se zapreti pred preostalo družbo. Na podlagi ekonomskih dejavnosti, političnih odnosov in zakonskih menjav avtor obravnava procese, ki so povzročili te razlike.

Ključne besede: Romi Kalderaš, družbena organizacija, identiteta, ekonomska produkcija, primerjalna metoda.

*Patrick Williams je eden najuplivinejših aktualnih francoskih socialnih antropologov-romologov v Franciji. Podrobneje je preučeval različne aspekte življenja in jezika francoskih Romov Kalderaš in Gadjkene Manouš, trenutno pa se ukvarja zlasti z jazzom Manouš v sklopu raziskovalnega centra za urbano antropologijo v Parizu.*

27–39 Henriette Asséo

## Gypsy Studies in evropsko manjšinsko pravo

Prihod Romov v politiko in akademsko sfero se je zgodil v času, ko je bila Evropa v nekem posebnem položaju. Kulturna sociologija je tako srečala romski svet znotraj polja anglosaksonskega manjšinskega prava in politike multikulturalizma, ki si prizadevata

za vzpostavitev enotne politične skupnosti Romov z lastnimi kompetentnimi predstavniki. A delovanje privržencev manjšinskega prava in romskih voditeljev, ki morajo hkrati uveljavljati načelo transnacionalnega priznavanja in zahteve po lokalnem zastopstvu, temelji na kulturnem esencializmu, ki se uveljavi v akademskem polju znotraj *Gypsy Studies*, četudi ta pristop nasprotuje zgodovinskemu izkustvu in deluje proti vsem, ki se ne prilagodijo tej perspektivi. Kulturnalistične premise še dodatno uveljavljajo številni raziskovalni centri, ki so odvisni ravno od finančne podpore evropskih institucij in nevladnih organizacij, kot tudi programi pomoči in razvoja romskih skupnosti, ki tako upravičujejo sodelovanje samozvanih poznavalcev sveta Romov v organih odločanja. Vidimo lahko, da med instrumentalizacijo ideje državljanstva in marginalizacijo zgodovinskega pristopa v preučevanju Romov obstaja vzporednica.

Ključne besede: Romi, manjšinsko pravo, kulturne študije, politika multikulturalizma.

*Henriette Asséo je zgodovinarka in predavateljica na École des Hautes Études en Sciences Sociales. Ukvarja se zlasti z zgodovino Romov v Evropi, migracijami v evropskem prostoru in oblikovanjem narodov.*

40–48 Martin Olivera

## Strokovna fabrikacija »romskega vprašanja« – prepletenost multikulturalizma in neoliberalizma

Retorika zavračanja in marginalizacije romske skupnosti, ki se pojavi na začetku devetdesetih let, naj bi pojasnila težak položaj te skupnosti. A današnje »romsko vprašanje« je dejansko neposredni naslednik »ciganskega problema«, ki se pojavi v zahodni Evropi na začetku prejšnjega stoletja. Prispevek preučuje izdelovanje »romskega vprašanja« v zadnjih dvajsetih letih, zlasti pa vlogo znanstvenikov in mednarodnih organizacij, ki s svojimi statističnimi poročili gojijo podobo o množično marginalizirani populaciji pod okriljem boja proti diskriminaciji in izključevanju. Nikoli pa se pod vprašanj ne postavi same kategorije Romi/Cigani, niti procesa identifikacije skupin, ki jih

te raziskave preučujejo. Pa vendar že zbrani podatki raziskav vzbudijo dvome o podobi homogene in globalno marginalizirane »skupnosti«. Tako na eni strani etnizacija revščine omogoči pozabo cene, ki jo vsi ljudski sloji starih komunističnih držav plačujejo med to neskončno »ekonomsko tranzicijo«, na drugi pa redukcionistična obravnava Romov kot imigrantov v zahodne države prikriva strukturne težave, s katerimi se Romi, kot vsi, ki živijo v prekanah razmerah, soočajo na brutalen način.

Ključne besede: Romi, marginalizacija, mednarodne institucije, etnizacija.

*Martin Olivera je socialni antropolog, ki se ukvarja z družbenimi in kulturnimi procesi romskih skupin v Romuniji in v Franciji, kot tudi z javnimi politikami, ki so namenjene romskim skupinam. Trenutno dela kot koordinator projekta Action tzigane pod okriljem organizacije Rues et cités v Parizu.*

49–52 Rada Iveković

#### Kaste v Evropi in Romi v humanizmu

Sociološke kategorije, ki jih uporabljamo, imajo določeno zgodovino in so pogosto normativne ter zaznamujoče. Četudi naj pojem kaste ne bi uporabljali za Evropo, lahko Rome dejansko primerjamo z indijsko kasto »nedotakljivih«. Kot *dalite* se tudi Rome odriwa na družbeno obrobje zaradi nekega starega in globoko zasidranega rasnega predsodka, ki se pogosto prenaša z »nezavedno« kulturo in nepremišljenimi družbenimi praksami. Neizprosna diskriminacija glede na rojstvo je družbena, politična in ekonomska realnost tako v Indiji kot Evropi, a vseeno se je *dalitom* v Indiji uspelo uveljaviti na političnem polju. V Evropi imamo mehanizme odpora in kastnega vedenja, a jih tako ne poimenujemo in jih tudi ne prepoznamo, iz koncepta kaste pa delamo kaznovalen, diskriminatoren, normativen in rasističen model, s katerim stigmatiziramo Indijo kot »kastno družbo«.

Ključne besede: sociološke kategorije, Romi, kaste, Indija, diskriminacija.

*Rada Iveković je filozofinja, ki živi in dela v Parizu. Bila je programski vodja pariškega Collège international de philosophe (2004–2010) in je poučevala na različnih univerzah v Jugoslaviji, ZDA, Franciji in drugje. Sodeluje z indijskimi in drugimi raziskovalci. Med drugim se ukvarja s politično filozofijo in feministično teorijo.*

54–66 Tjaša Pureber

#### Segregacija danes: refleksija systemskega nasilja nad Romi na Dolenjskem

Razčlovečenje, izkoriščanje in odtujenost, ki so inherentni del kapitalističnega načina produkcije, so danes pogosto skriti za etničnimi alibiji. Liberalna država marginalizacijo romske skupnosti v Sloveniji blaži s politiko priznanja. Posledično korekcijska politika države deluje na enakih izključevalnih principih, ki v prvi vrsti povzročajo to, sicer pretežno ekonomsko determinirano marginalizacijo. Zaradi multikulturne obravnave s strani številnih nevladnih organizacij so Romi še dodatno potisnjeni v pozicijo objekta različnih humanitarizmov, ki jim sistematično onemogočajo, da bi postali subjekti svojih življenj. V prispevku smo razgrnili različne nivoje tovrstnega systemskega nasilja nad romsko skupnostjo. Pripravili smo popis infrastrukturnih bivanjskih razmer v novomeških romskih naseljih in nekaj najbolj očitnih primerov uporabe prekomerne fizične sile s strani policije ter razkrili njihove strategije ravnanja z romsko skupnostjo, ki temeljijo na totalnem nadzoru prebivalstva. Nadaljujemo z analizo diskriminatornih ravnanj znotraj zdravstvenega sistema, raziskali pa smo tudi izključevalne mehanizme delovanja znotraj šolstva, politike zaposlovanja in uradništva. Na koncu bomo poskušali predstaviti še nekaj primerov dobrih praks, kjer se gradijo prvi poskusi preseganja tovrstne segregacijske politike.

Ključne besede: Romi, Novo mesto, izključevanje, segregacija, primer dobrih praks.

*Tjaša Pureber je politologinja in doktorska študentka sociologije kulture na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se predvsem z uprašanjem revolucije in preučuje nova družbena gibanja.*

contact with the Roma world within the framework of Anglo-Saxon minority law and the policy of multiculturalism. Their goal is a unified Roma political community with its own competent representatives. However, the activities of minority law adepts and Roma leaders, forced to simultaneously enforce the principle of transnational recognition and the demand for local representation, are based on cultural essentialism, defined in the academic field of *Gypsy Studies*. At the same time, such an approach directly contrasts historical empiricism and works against anyone unwilling to take such a view. Cultural premises are further propagated through numerous research centres, relying on the financial aid from European institutions and NGOs, as well as through programmes aimed at helping and developing Roma communities. These can then justify the presence of self-proclaimed experts on the Roma people in decision-making bodies. It is thus apparent that there is a connection between the instrumentalisation of the idea of citizenship and the marginalisation of the historic approach to researching the Roma people.

Keywords: Roma, minority law, cultural studies, policy of multiculturalism.

*Henriette Asséo is a historian and a professor at School for Advanced Studies in the Social Sciences in Paris. She is interested in the history of the Roma in Europe, migrations in European space and the construction of nations.*

40–48 Martin Olivera

### The Expert Fabrication of the »Roma Question« – Multiculturalism and Neoliberalism Interwoven

The rhetoric rejecting and marginalising the Roma community, appearing in the early 90's, supposedly explains the community's difficult position. However, the current »Roma question« is *de facto* directly related to the »gypsy problem« which sprang up in Western Europe at the turn of the previous century. The article studies the inception of the »Roma question« over the last twenty years and looks especially

at the role of scientists and international organisations using statistical reports to foster the image of a widely marginalised population, all the while hiding behind the supposed fight against discrimination and exclusion. On the other hand, the Roma/gypsy category is never questioned nor is the process of identifying the groups involved in the research. However, the collected research data alone raise doubts concerning the image of a homogenous and globally marginalised »community«. On the one side, the *ethnisation* of poverty enables people to forget the price being paid by all the strata of society in former communist countries during the endless »economic transition«; on the other, the reductionist viewpoint of the Roma as mere immigrants into Western countries serves to cover up structural problems that brutally affect the Roma and everyone living in precarious conditions.

Keywords: Roma, marginalisation, international institutions, ethnicisation.

*Martin Olivera is anthropologist researching especially the social and cultural processes in the Roma groups in Romania and France as well as public policy concerning the Roma. He is working as a project coordinator of »Action tsigane« within the association »Rues et cités« in Paris.*

49–52 Rada Iveković

### Castes in Europe, the Roma in Humanity

Sociological categories that we use have a certain history, they are normative and they stigmatize. Although we should not apply the concept of caste for Europe, we can actually compare the Roma with the Indian caste »untouchables«. *Dalits* as well as the Roma are pushed into the margins of society because of an old and deep-seated racial prejudice that is often transmitted through the »unconscious« culture and inconsiderate social practices. Relentless discrimination based on birth is thus social, political and economic reality in India as well in Europe. But the *Dalits* in India have managed to make themselves valued on the political field. In Europe we have the mechanisms of revolt and caste behavior, but they are